

Художня інтерпретація національної ідеї у творчості Юрія Тиса-Крохмалюка

І.І. Залевська*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
*Corresponding author. E-mail: ivannazalevka@gmail.com

Paper received 10.07.15; Accepted for publication 28.07.15.

Анотація. У статті на основі збірок творів Юрія Тиса «Симфонія землі», «Шляхами віків», «Життя іншої людини» досліджено особливості художнього мислення автора, проаналізовано національно-ідейну проблематику творчості, зосереджено увагу на проблемах відновлення української державності, розглянуто специфіку моделювання художньої дійсності історичної прози письменника,

Ключові слова: національна ідея, духовність, народ, земля, свобода, культура, незалежність

Сучасний етап українського державотворення ознаменований подальшим зростанням національної самоідентифікації народу, демократизації суспільства. Жодна держава не може існувати і розвиватися без наявності однієї, для більшості громадян ірраціональної ідеї, яка об'єднує населення країни в націю. Національна ідея віддзеркалює потяг народу до свободи, до завоювання економічної, політичної і культурної незалежності. Усвідомлення величчя своєї нації неможливе без осягнення ролі знакових постатей української історії, життя і діяльність яких були спрямовані на втілення державотворчої ідеї в політиці, науці, культурі. Таке розуміння властиве українській історичній прозі. За час незалежності можливим стало аналітично-критичне осмислення сфальсифікованих, замовчуваних фактів історії України та вилучених із неї видатних історичних постатей. Як зазначає М. Ільницький, «... історична тема в літературі – це посилено пульсуюча думка, а не лише опис, відтворення подій і фактів. Наша література дозріла до художнього відображення історії духовної, історії мислячої, історії ідей» [1, с. 108]. Власне зміст національної ідеї складають такі елементи, як питання про „початок” історичної долі народу, його генетичні витоки, історичне майбутнє, мета його існування, відносини з сусідами, засади його унікальності, особливості національного характеру тощо.

Поміж зразків історичної прози як великих, так і малих жанрів, створених А. Чайковським, О. Назаруком, Ф. Дутком, П. Загребельним, Р. Іваничуком та іншими письменниками, знаковим у процесі утвердження національної культури є художній і публіцистичний набуток Юрія Тиса-Крохмалюка, який жив і працював поза межами України. Літературну діяльність Юрій Тис (Юрій Тис-Крохмалюк, Юрій Орест, Б. Коринг) розпочав у 1930-х роках. Як письменник та дослідник героїчного минулого нашого народу він брав активну участь у національно-духовному житті Галичини, а пізніше – в літературно-мистецькому й культурному процесі української діаспори. Свої публіцистичні твори на актуально-політичні та громадсько-культурні теми, нариси, спогади публікував у львівських виданнях, а в післявоєнний період – у діаспорній періодиці. На думку львівської дослідниці Л. Стефановської, осердям основних дебатів у галицькій культурі 30-х років ХХ століття став «розгляд двох головних тем: світоглядної («чи письменник повинен мати світогляд?») і теми національного мистецтва («у чому полягає український національний стиль?»)» [6, с.99]. Більшість художніх

творів Юрія Тиса написано на історичну тематику, що дає можливість письменникові заповнити прогалини у висвітленні багатовікової української історії, передати досвід минулих поколінь, сприяти формуванню свідомості українців. Національна ідея в його творчості акумулюється у відстоюванні права на існування українського народу, його державності, традицій і культури, засудженні негативних проявів удаваного патріотизму, зверненні до історичного минулого народу, його духовних надбань.

Національна ідея містить у собі філософські, релігійні знання, міфологічні аспекти, «виступає креативно-енергійною основою, своєрідним суперпроектом, духовною матрицею розвитку певної нації, сконцентрованою в надматеріальному, метаісторичному рівні. Виступаючи системою духовних координат, вона задає історичні й надісторичні орієнтації її регіональної та загальноцивілізаційної місії» [4, с. 61]. Персонажі збірки «Шляхами віків» Юрія Тиса – реальні та вигадані образи, але перенесені з дійсності з дотриманням історичних обставин, типізації, збереження соціальної ментальної структури нації. Думки автора переносять читача далеко від сучасності, але тільки для того, щоб повернутись до неї на філософсько-естетичному рівні, допомогти йому знайти себе, самоутвердитись у народній стихії, прислухатись до інстинкту самозбереження, що також лежить в основі національної ідеї. Звертаючись до далеко не простої минувшини, до часів Київської Русі, Гетьманщини, Січового Стрілецтва, Юрій Тис зображує долю великого й дужого народу, який упродовж віків виборює свою незалежність, предки якого «прийшли з невідомих просторів і знову пішли кудись», деякі осіли «на кришталево чистих і багатих землях» берега Дніпра, «рвучкі струї якого з ревом обмивали оселі... Якось потужна сила, здавалось, кинула в прапочатках світу ці скелі в Дніпрові води» [7, с. 29]. З повісті «Життя іншої людини» дізнаємось, що за давніми переказами у цій країні дивних казок і стародавніх оповідей «богатыр Михайлик плигав конем понад пороги, проскакував з берега на берег, а чарівниці, що пролітали на Лису Гору, спочивали у нетрах дніпрових плавнів. Тут жили теж амазонки, українські дівки давніх казок» [7, с. 29]. Юрій Тис акцентує на первородстві українського народу на Богом даній йому землі, і тим самим деміфологізує великоімперські установки антиукраїнського трактування історії, які за настановою Катерини II намагалися присвоїти дохристиянську історію Русі російською свідомістю.

Упродовж віків миролюбний український народ був змушений захищати свою рідну землю, віру, прадіду, мову, звичаї, традиції від чужинців-окупантів, які насаджували думку про меншовартість, ущербність нашої нації: «Українці – це нація, що її віками витіснили з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого переміщення народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу» [3, с.30]. Проголошуючи віру в українську громадську людину, Юрій Тис вводить в канву художніх творів духовно багатих українців, які озброївшись вірою у відродження нації, готові віддати за неї своє життя. «Не осоромимо землі нашої!» – на весь світ прозвучали безсмертні слова князя Данила Галицького та незламного народу, який страждав від монгольського лихоліття. Про тяжкі часи боротьби, сліз, зневіри, коли «криваві кігті Хана Кублая простяглися темним маревом над самотнім народом», коли ні Святий Отець, ні німецькі герцоги, ні ломбардський союз не змогли (чи не захотіли) надати допомоги, розповідає Юрій Тис в оповіданні «Пергамени». Незважаючи на те, що князь Данило Галицький прийняв королівську корону від престолу Святого Петра з надією стати рівним серед європейських правителів, Русь королівством визнана не була, оскільки постійні міжусобиці послабили могутність і цілісність країни (Яка іронія! Колесо історії повертається до покоління нинішніх українців таким самим розчаруванням). У ті далекі часи вирішувалась доля земель на довгі віки, і ці події могли б повернути хід історії на цілі тисячоліття.

Юрій Тис намагається відновити у свідомості бездержавної нації віру у власні сили, дати надію народу, який озброївшись «панцером органічних сил, виростилих із праінстинктів вільної людини», вірністю і витривалістю переборює усі історичні наступи, які випали на його долю. «Це міць і природний гарт – це скеля, на якій можна будувати. Це джерело сил для майбутнього» [8, с. 73]. Письменник усвідомлює, що ніяка чужа влада добровільно не дасть людям свободу і незалежність, тому намагається змінити спосіб мислення українців, викоринити з їхньої свідомості малоросійський дух, вплинути бодай словом на генерацію наївних дурнів, «коліщаток якоїсь потужної машини». Потрібно плекатися віру в себе, власні сили, бо нерідко „друзі” виявляються сильними тільки на словах. Не випадково згадав тисяцький, що привіз листа від європейців з відмовою в допомозі Данилові Галицькому, «яку прірву бачив між словами, що плили з заль молодих ще „Альма матер”, і вчинками могутніх світу цього» [8, с. 23].

Риторичні запитання автора спонукають до дії: «Чи ви не бачите, як ми самі куємо собі кайдани от такими всілякими чужими доктринами? На вселюдські історії маємо час, їх проголосимо собі з власної, вільної хати» [7, с. 27]. Лише відновивши своє національне буття в «своїй хаті» – власній державі, людина ментально доросте до себе, до стану внутрішньої свободи. Автор намагається окреслити ті орієнтири, які б формували новий тип поведінки українців – мислячих, волелюбних і дієвих, які «понад усе цінять свободу, сприймають усі шляхетні вияви людського духа і розуміють людину повну чеснот і творчих сил» [8, с. 27].

Національна самосвідомість героїв Юрія виявляється через вираження їх приналежності до свого народу, нації та почуття відповідальності за долю України, українців як національно гнобленого народу, в якого національна ідея з'являється як форма протесту, що формує почуття національної самосвідомості. Повнота народного характеру лідера в Юрія Тиса втілюється в постатях Богдана Хмельницького і тисяцького Богдана («Пергамени»), Пилипа та Григора Орликів («Зустріч»), лицаря Семена («Ренесанс»), астронома Брониківського («Магістер з Праги»).

В оповіданні «Поворот Барського» Юрій Тис не просто художньо трансформує образ українського філософа, а фактично виводить постать мандрівного філософа як одного з головних носіїв національного генотипу, оригінально інтерпретує сквородинський тип мислителя в нових історичних умовах, унікальний для історії філософської думки європейського світу. Головні елементи вчення Сквороди – дуальність буття, пізнання істини серцем і тільки через безпосереднє спілкування з природою, постійне «спокушання» людини світом – переживаються й осмислюються Василем Барським, причому на перший план виходить саме особистісне шукання шляхів правди і добра. Йому незрозумілим і лицемірним видається «філософування» європейців: «Сведенборга знаю, чудна людина. По ночах розмовляє з духами померших, поручає всім вдумуватися в позагробове життя, а сам будує воєнні машини, збиває мамону і не пропускає ніяких нагод для тілесних розкошей. Одне проповідує, а друге чинить. Та чи це він один? Ось Руссо, Кондільяк (...). Ех! Європа – наче римський Янус двообличний. Словом вправо, ділом вліво» [9, с. 78]. Українські мандрівні філософи шукають чесного шляху не лише для життя людини, але для цілої нації. Вічний рух у космосі й шукання цих шляхів змушують їх «кинути міста й академії та мандрувати по світі. Наші філософи – це пророки, серця благородні, що впоюють духа вічності, ведуть націю в далекі обрії, призначені їй найвищою силою» [9, с. 79]. І тому Барський повертається додому, до діяльного життя: «Був вдоволенний, що вертається додому, що кидає розкішне, але фальшиве життя в заміну за неоціненні скарби батьківщини. Радувався зустріччю з рідним світом, де не було смішного шукання природи й застиглого у штучних формах життя, Радувався, що пізнав багато нового і що все своє знання віддасть землякам на пожиток» [9, с. 88].

Астроном Брониківський з оповідання «Магістер з Праги» також відчуває поклик рідної землі. Разом зі своїм учителем Кеплером досліджує Марс – червону планету воєн і вождів, що „від її впливу гинуть тисячі людей загивають цілі народи” [9, с. 59]. Тут, далеко від отчого дому, у дерев'яній скриньці тримає найцінніше: листи, грудку землі й засушені листки євшан-зілля. Брониківський відчуває поклик батьківської землі, повертається додому певний, що принесе користь своїм знанням математичних наук: «Рідна земля. Чув у серці її ритм, а в повітрі таємне промінювання предківської вітчизни, чарівну магнетну силу прадідних володінь. Демон рідної землі?...» [9, с. 58]. Окрема увага приділяється автором сакральним топосам національного простору, особливо значущими серед яких є степова могила, степове привілля: «пахтіла материнка, і тільки зда-

леку вздовж шляху майорили кургани й могили. Це предки сірої давнини, що не знали спокою, коли закликали сурми, лежали в тих придорожніх могилах. Вже й могили запалися своїми верхами, а все ще безіменні прадіди зотлілими кістками, що там під землею, чинили далі службу і були дороговказами правнукам» [9, с. 68]. У свідомості Брониківського поєднуються земля і небо, що можуть дати відповіді українцям у виборі шляху і життєвої мети. Біля кривавого Марса побачив астроном народження Нової Зорі, що сповістила про народження Богдана Хмельницького. Брониківський «довго глядів на неї, відчував, як таємне проміння вливається в його мізок, і тілом проходить дивна дрож. Він зачинив вікно, засвітив олійні каганці і почав витягати з подорожніх міхів папери і книги (...), сидів над чудними лініями й колами, і таємними, тільки астрологам відомими знаками, обрисовував гороскоп новонародженого хлоп'яти», – єдиного сина гордої і щасливої пані Хмельницької, що нарекла його іменами славних козаків діда і прадіда – Богданом-Зиновієм.

Національна ідея – це духовний зв'язок усіх минулих, сучасних і майбутніх поколінь нації, тож виступаючи для етносу вічним феноменом, національна міфологема є «не лише бажаним, але й дійсним, тим, що супроводить людину все її життя, входить у світ етнічного підсвідомого. Звідси випливає її можливість розуміти пов'язання з константами національної культури або архетипами, які можна розуміти як певну світоглядну основу, на якій базується культуротворчість представників етносу» [5, с. 45]. Юрій Тис, відтворюючи події, в яких зчитується те історичне тло, що спонукає нас до роздумів, примушує мислити, робити певні типологічні зіставлення та висновки. В оповіданні «Країна болот і лісів» автор, застосовуючи риторичні запитання, концентрує увагу читачів на сприйнятті важливої думки, змушує подумати над вічними цінностями душі, «розглянути ті підсвідомі сили, що донині зуміли задержати спільні містичні дії Різдва, спільні ночі свята весни. Ті самі пісні прадідів і ту саму глибоку хліборобську культуру. Чи не вона саме, ця культура, що стояла в Україні на незрівняній висоті в добі Трипілля... є якраз джерелом внутрішньої сили українців» [8, с. 73]. Письменник, полемізуючи з читачем, намагається налаштувати його на емоційний підйом та пошук відповідей на запитання: «а все ж, чи не шукати нам в ірраціональних потугах, захованих в духовності української людини» [8, с. 73].

Характерним визначальним чинником остаточного самоствердження героїв оповідань Юрія Тиса стає цілковите сприйняття серцем абсолютної любові до України, прагнення возвеличувати її. Князь Костянтин (оповідання «Ренесанс») вирішив привести на руські землі майстрів, будівничих, щоб оживити новим мистецтвом землю „на вічну славу собі, на користь і гордість далеким нащадкам”. Рицарю Семену випала честь вивчати нові науки Італії, провадити дискурси з філософами, поетами, а, зрештою, привезти з дальніх земель у рідний край видатних творців. Бачив він „обличчя Святого Отця, нововибраного Олексі Шостого”, реформатора Савонароля, два рази „стискав руку знаменитого й чудного Леонардо да Вінчі”, слухав новини „про мореплавця Колумба, що відкрив нову землю з чудними людьми”, про вченого „Копернікуса, що про-

повідував еретичні науки”. Семенові аж лячно ставало, йому більше подобалися ті, що творили ренесанс давнього Риму, захоплювалися „древніми різьбами й розбивали кайдани, накладені на людський дух” [9, с.32]. І згадував Семен про талановитих руських майстрів – Андрія, що розмалював у Любліні замкову каплицю короля Ягайла, вавельську церкву, також розмалювану руськими майстрами. Як і митці Ренесансу, вони „не визнавали забобонів і духовної неволи” [9, с.39].

Вельми цікавою видається розмова Семена з молодим художником Дюрером про орди зі сходу і півночі, що спустошують українську землю, а все ж таки українці „невпинно будують своє рисорджименто” [9, с. 43]. Доречним тут видається міркування О.Забужко „Синтетичний погляд на свою національну (етнічну) спільноту як на єдиний, розгорнутий в соціальному часі й (соціалізованому) просторі континуум і водночас як на суб'єкта всезагального історичного процесу ми називаємо національною ідеєю” [2, с. 11]. Як ми вже спостерегли на матеріалі різних оповідань, дуже цікавими у відтворенні національного у Юрія Тиса стають імена – відомі широкому загалу імена історичних осіб, представників культури і науки. Їх використання в художніх творах спричиняється до появи позатекстових зв'язків з національною і загальнолюдською культурою. Дюрер „проорокує” долю українській нації, яка зміниться тільки-но „мине на небі констеляція риби”, що приносить боротьбу з усіма, хто протривить творенню спільних цінностей: „Під загибель віри й любові увійде наша земля у знак водяника з амforoю і тризубом”. Семен перепитав: „Тризубом?”. Дюрер ствердно відповів, наголосивши, що саме тоді прийде справедливість, „погинуть загарбники й лиходії, і народи, що страждали, що боролися за правду, увійдуть на світову арену із сьайвом перемоги на чолі” Семен раніше ніколи не розмовляв „про грядущі віки”, про часи, в яких губилася думка: „Чи будуть тоді існувати татари, Золота орда, московини? Чи будуть далі винищувати його країну?” [9, с. 43].

Юрій Тис, звертаючись до історичної тематики, художньо досліджує не стільки образ сильної особистості, що проходить випробування державною владою, скільки дошукується буттєвих витоків часу простих етноіндивідів. Так, наповненість образу Сірого з оповідання «Останній з роду Сірих» поступово проявляється як за допомогою коротких психологічно значущих деталей, коли він постає в творі через сприйняття розмов своїх «побратимів», так і через своєрідне вивірення власного життя крізь призму спогадів про минуле. Його думки моталися довкола хахлів, бо він теж хахол. Так називали його, коли він з матір'ю перекидався словами рідної мови. Звик до тих сміхів. Далі робив свою роботу, але довгими годинами вечірнього присмерку, коли місяць сяяв над землею, він раптом відчував, що ця східна земля чужа йому, і що вони, цілий рід Сірих, чужі туг. Любив розповіді Діда про козаків, про Батурина і їхнього давнього предка, що боровся в столиці до загину. Потім рід Сірих прогнали з рідної землі у далеку чужу країну. Шлях, що проходить Сірий у своїх роздумах – це не переродження чи набуття непритаманних внутрішньому характеру героя рис, а вивільнення глибинної сутності, розуміння наказу прадіда дідові, а діда батькові: «Не твоя це земля. Коли прийде

час, хай рід Сірих вернеться і стане в Батурині» [9, с. 122]. Ідея становлення особистості є основним сюжетотворчим чинником художньої структури оповідання, хоча найбільшої повноти і внутрішньої значущості набуває образ Сірого наприкінці твору. Він відчуває на собі вагу родового наказу, розуміння свого місця, що дарує йому незнане досі відчуття свободи і національної гідності (так, він хохол!): «Чув міць у м'язах, а в голові повставали хотіння могутніх і чудесних чинів (...). Шукав ще когось, з ким міг би помірятися силою і знищити, він, вільна істота, вільна від законів, від простору, від часу» [9, с. 124]. Як бачимо, характер обумовлює ідейну та художню єдність твору, а національна своєрідність проявляється передусім у характері. Як представник того чи іншого народу, героєм твору не може не виявляти у своїх словах і вчинках національних особливостей.

Юрієві Тису вдалось поєднати в єдину художню цілісність конкретику людської долі й специфічні риси

національної ментальності, тобто закони світовлаштування, що реалізуються у формах народного світогляду, і закони індивідуальної долі героїв та січового товариства загалом. Національний характер, доводить своїми творами автор, завжди відкритий майбутньому і має здатність до змін, однак, втрапивши ґрунт у минулому, він втрачає свою життєву силу. Отже, «історична пам'ять» є джерелом психологічних особливостей етносу й невід'ємною складовою культури, через яку виявляються національний характер і національна самосвідомість. А національна ідея як явище духовної сфери виростає з національної міфології і виявляється в особливій формі національної свідомості, проявляючись найбільше у кризові чи перехідні моменти життєдіяльності суспільства, набуваючи нових рис, але залишаючись на ґрунті державотворення, що синтезує в собі національну ідентифікацію історичності, етнічності та духовності.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Ільницький М. Людина в історії (сучасний український історичний роман): Монографія / Ільницький М.П. // К.: Дніпро, 1989. – 356 с.
- [2] Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст [Текст] / О.Забужко. – К.: наукова думка, 1992. – 156 с.
- [3] Костенко Л. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала / Ліна Костенко. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 1999. – 31 с.
- [4] Маринюк В. Національна ідея як онтологічний та гносеологічний феномен / В.Маринюк // Українська національна ідея: реалії та перспектива розвитку [Текст] Львів: Інститут народознавства НАН України 1999. – Вип 1. – 230 с.
- [5] Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) [Текст] / М.Т. Степико. – К.: Знання, 1998. – 250 с.
- [6] Стефановська Л. Антонич. Антиномії / Лідія Стефановська. – К.: Критика, 2006. – 312 с.
- [7] Тис Ю. Життя іншої людини // Юрій Тис. – Українське видавництво, Мюнхен, 1958. – 187 с.
- [8] Тис Ю. Симфонія землі // Юрій Тис. – Видавництво Миколи Денисюка, Буенос Айрес, 1951. – 127с.
- [9] Тис Ю. Шляхами віків // Юрій Тис. – Українське видавництво, Вінніпег, 1951. – 126 с.

REFERENCES

- [1] Ilnytskyi, M. Human in history (modern Ukrainian historical novel): Monograph / M.P. Ilnytskyi // K.: Dnipro, 1989. – 356 p.
- [2] Zabuzhko, A. Philosophy of the Ukrainian idea and the European Context [Text] / O. Zabuzhko. – K., Naukova dumka, 1992. – 156 p.
- [3] Kostenko, L. Humanitarian aura of nation or Defect of main mirror / Lina Kostenko. – K.: Publishing House "KM Academia", 1999. – 31 p.
- [4] Marynyuk, V. The national idea as ontological and epistemological phenomenon / V. Marynyuk // Ukrainian national idea: realities and prospects of development [Text] Lviv: Institute of Ethnology of NAS of Ukraine 1999. – Issue 1 – 230 p.
- [5] Stepyko, M. Entity of ethnicity: origins, present and perspectives (philosophical and methodological analysis) [Text] / M.T. Stepyko. – K.: Krytyka, 1998. – 250 p.
- [6] Stefanovska, L. Antonych. Antinomy / Lydia Stefanovska. – K.: Krytyka, 2006. – 312 p.
- [7] Tys, Y. Life of another person // Yuriy Tys. – Ukrainian Publishing House, Munich, 1958. – 187 p.
- [8] Tys, Y. Symphony of earth // Yuriy Tys. – Publishing House of Mykola Denysyuk, Buenos Aires, 1951. – 127 p.
- [9] Tys, Y. Through the centuries // Yuriy Tys. – Ukrainian Publishing House, Winnipeg, 1951. – 126 p.

Artistic interpretation of the national idea in the works by Yuriy Tys-Krokhmaliuk

I.I. Zalevska

Abstract. The article deals with the specific features of artistic thinking of Yuriy Tys-Krokhmaliuk based on his works "Symphony earth", "Through the centuries", "Life of another person". In the article are analyzed national and ideological issues of creativity, is focused attention on the problems of reconstruction of the Ukrainian statehood, is examined the specificity of artistic modeling of historical reality prose by Yuriy Tys-Krokhmaliuk.

Keywords: national idea, spirituality, people, land, freedom, culture, independence